

GADEA I GAMBÚS, Ferran (2024): *Joan Salvat-Papasseit. Cada ferida la sang d'un poema*. Barcelona: Editorial Barcino, 221 p.

La bibliografia sobre la vida i l'obra de Joan Salvat-Papasseit és extensa tot i la seva evident desigualtat qualitativa. Si bé hi ha alguns estudis que, tot i el seu innegable interès, han quedat obsolets, com els de Tomàs Garcés, aplegats a *Sobre Salvat-Papasseit i altres escrits* (1972), que intenten donar una imatge hagiogràfica del poeta barceloní lligada a tòpics com la ingenuïtat, la puresa o l'optimisme davant la mort; d'altres, malgrat els anys transcorreguts, encara són lectura obligatòria per endinsar-nos en el món salvatià: serien els casos de la «Introducció a la poesia de Joan Salvat-Papasseit», de Joan Fuster, de 1962, que obre la primera edició de les poesies completes de l'autor, o l'injustament poc conegut «Per a una lectura de Joan Salvat-Papasseit», de Carles Miralles, que va aparèixer a *Reduccions* el setembre de 1982. El llibre de Ferran Gadea, *Joan Salvat-Papasseit. Cada ferida la sang d'un poema*, està estretament lligat al centenari del traspàs del poeta i ha estat publicat a la col·lecció «Mirades» de l'Editorial Barcino, que compta amb volums dedicats a Mercè Rodoreda i Josep Carner. Cal dir, d'entrada, que ens trobem davant d'una aportació rellevant a la bibliografia de Salvat, ja que no només dona accés a l'univers del poeta a aquell que el desconeix, sinó que l'especialista hi pot trobar noves dades i interpretacions, o bé es pot plantejar qüestions que donava per assumides. Gadea, professor associat de filologia catalana a la Universitat de Barcelona durant divuit anys, però també catedràtic de llengua i literatura catalanes a l'ensenyament secundari (fet que, sorprenentment, no s'esmenta a la solapa del llibre), és un profund coneixedor de l'obra salvatiana. Seves són les edicions dels reculls de Salvat *L'irradiador del port i les gavines* (2005) i *La rosa als llavis* (2010), adreçades al públic adolescent dins la col·lecció «Les Eines», d'Edicions Proa, que dirigia l'enyorat Llorenç Soldevila, i d'una antologia, *Salvat-Papasseit avantguardista* (1994), per a Pirene Editorial, que compila, a través de manifestos, calligrames i poemes, aquest vessant de la producció de l'autor. També ha donat a conèixer la lectura d'un altre recull salvatià, *La gesta dels estels*, a *Lectures de COU 1997-1998* (1997), d'Edicions de La Magrana, i l'article «Elements d'arrel tradicional i trobadoresca a *El poema de la rosa als llavis*», que va veure la llum el 2003 a la miscel·lània d'homenatge *Professor Joaquim Molas. Memòria, escriptura, història*. Un estudi que uneix les dues passions de Gadea com a investigador: l'avantguardisme (a banda dels treballs esmentats, en té de dedicats a Foix i al fenomen de les avantguardes) i el món medieval, en què destaquen l'encara útil síntesi *Literatura catalana medieval* (1986) i *En so vell i antic. Antologia dels trobadors catalans* (1990).

*Joan Salvat-Papasseit. Cada ferida la sang d'un poema* —el subtítol és manllevat de la segona «Divisa» de *La gesta dels estels*— es divideix en tres parts: una biografia actualitzada, una lectura detallada de l'obra poètica, i una síntesi de la recepció crítica fins als nostres dies. L'assaig, però, no es limita a sintetitzar el que s'ha escrit sobre el poeta, sinó, com hem apuntat, afegeix informació nova, producte de la recerca que ha efectuat Gadea.

La primera part ens apropa a la breu trajectòria vital de Salvat, mort quan encara no comptava trenta anys. Per a reconstruir la biografia, Gadea se serveix de diverses fonts: les «Notes biogràfiques» del mateix Salvat exhumades per Joan Teixidor el 1934; l'epistolari, editat i anotat per Amadeu J. Sobrerras el 1984; el textos autobiogràfics de companys i amics del poeta (Tomàs Garcés, principalment, però també Emili Eroles i Joan Alavedra); i els estudis corresponents de Joaquim Molas, Àngels Cardona, Ferran Aisa i Mei Vidal. Sobta, tanmateix, com l'imprescindible *Joan Salvat-Papasseit (1894-1924)* (2010) d'Aisa i Vidal, la millor biografia sobre l'autor i equiparable amb les que compten autors coetanis com Carles Riba, Josep Pla o J. V. Foix, no aparegui citada a la bibliografia final. D'antuvi, Gadea afirma que la diferència entre Salvat i els altres poetes de la seva generació és que es tracta «probablement del primer poeta català sorgit del món del treball i de les dificultats econòmiques, el primer líric provinent del proletariat» (p. 15). Aquesta procedència obrera el va menar a «un posicionament que mantindrà tota la vida: el compromís amb la justícia social, amb el món del treball i amb la denúncia de l'explotació i de les desigualtats» (p. 17). La infantesa i la joventut del poeta vindran marcades per dos esdeveniments: la mort del pare en un accident laboral en un vaixell en alta mar i el posterior ingrés a

l'Asilo Naval Español i, en conseqüència, la precarietat econòmica amb què va créixer, tal com evidencien els diversos oficis duts a terme (aprenent d'adroguer, treballador en un taller d'imatgeria religiosa, vigilant de nit al moll de Barcelona). En contrapartida, cal destacar la presència en Salvat d'uns espais habituals, el port i el mar, a partir dels quals dissenyarà el seu univers poètic. Seguidament Gadea dona resposta a una qüestió que ha interessat de sempre els estudiosos salvatians: el procés de formació cultural de l'autor, majoritàriament autodidacta, que passa per l'amistat amb Joan Alavedra, Emili Eroles i Antoni Palau i per l'aiguabarreig de lectures del tombant de segle en què s'introdueixen aquests joves (Ganivet, Baroja, Maragall, Nietzsche, Tolstoi, Novalis o Goethe).

Com és sabut, Salvat va publicar els primers textos en revistes en castellà amb el pseudònim de Gorkiano, que seran aplegats a *Glosas de un socialista* (1916) i *Humo de fábrica* (1918). Uns volums que serveixen Gadea per traçar l'evolució ideològica salvatiana del socialisme al nacionalisme català tot passant per un anarquisme d'exaltació individualista. I assenyalà, amb encert, el punt d'inflexió d'aquest procés: la carta adreçada a Pompeu Gener el 21 de juliol de 1918 en què el futur poeta li explicita la renúncia al pseudònim de Gorkiano i, per tant, del periodisme polític, per centrar-se en la creació, de manera gairebé exclusiva, d'una obra poètica. No en va, gràcies a la feina a les Galeries Laietanes (on s'encarregava de la direcció de la llibreria) i a les noves amistats amb Joaquim Torres-Garcia i Rafael Barradas, Salvat entra en contacte amb l'avantguarda (principalment el cubisme i el futurisme) en un context que, com bé s'assenyalà, és conseqüència de la Gran Guerra, ja que, de 1914 a 1918, artistes francesos i d'altres països s'instal·laren a Barcelona (Picabia, Jacob, Apollinaire, Breton...), fet que va provocar l'aparició de revistes i manifestos a favor d'uns models literaris lligats a la modernitat. Salvat serà un introductor i difusor dels nous corrents mitjançant les revistes *Un enemigo del Poble*, *Arc-Voltaic* i *Proa*, i els manifestos, dels quals Gadea destaca *Contra els poetes amb minúscula*. La lectura que en proposa, canònica, gira al voltant de la contraposició entre els poetes burgesos, «amb minúscula», com Carner o Guerau de Liost, i els poetes «amb majúscula», revolucionaris, rebels i menyspreadors de la tradició, entre els quals Salvat s'inclou. El comentari dels manifestos i d'altres textos en prosa, com els apareguts a les diverses publicacions periòdiques en què va col·laborar el poeta, és, tal vegada, massa breu; un fet que podria respondre a les limitacions d'espai que han pogut condicionar el llibre. El segment final de la vida de Salvat, 1919-1924, el determinen l'estada successiva a sanatoris d'alta muntanya per guarir la tuberculosi i la construcció del corpus poètic.

A la segona part de l'assaig, i la més extensa, Gadea ressegueix cronològicament els sis poemaris de Salvat i ens en dona les claus, amb múltiples i variats exemples, per entendre'ls i gaudir-los. Així, posa en relleu com el primer recull, *Poemes en ondes hertzianes*, «una simbiosi d'escriptura cubista i temàtica futurista» (p. 76), apareix el 1919, el mateix any que el *Primer llibre d'estances* de Carles Riba, inscrit en el postsimbolisme, corrent que dominava el panorama poètic català; «l'obra de Joan Salvat esdevenia una anomalia, un fet sorprenent entre les publicacions catalanes, fins i tot peninsulars» (p. 75). Gadea assaja una classificació dels nou poemes que el conformen —exaltació del maquinisme, exposició de principis ideològics o socials, i descripció d'espais íntims o exteriors— amb la ciutat de Barcelona —la del treball i del port, i no l'amable i burgesa pròpia dels noucentistes— com a eix; una temàtica comuna amb la pintura de Torres-Garcia, que s'encarregarà de la portada i dels dibuixos de l'interior. El 1921 veu la llum *L'irradiador del port i les gavines*, un llibre dual, que oscil·la entre dues estètiques antagoniques: la ruptura i la tradició, l'avantguarda i el cançoner. Una afirmació recurrent a la bibliografia salvatiana i que potser caldria començar a matisar. Gadea considera —i és veritat— *L'irradiador del port i les gavines* un llibre miscel·lani, divers i amb escassa cohesió interna, malgrat una certa recurrència temàtica: la revolta, la modernitat tècnica, l'amor, la quotidianitat, l'optimisme o la reflexió. L'anàlisi se circumscriu a la lectura d'alguns poemes, degudament contextualitzats: l'interès pel metro parisenc exposat a la carta adreçada a Josep Maria de Sucre el març de 1920, que quallarà a «Passional al metro (Reflex núm. 1)» i «La femme aux oranges (Reflex núm. 2)», poema que es relaciona amb un quadre de Joaquim Sunyer, *La dona de les taronges*. Altres composicions que es comenten, íntegrament o a través d'uns versos o estrofes, són «Dona'm la mà», «Tot l'enyor de demà» o «Res no és mesquí». Ben distint és el breu recull de vuit poemes, *Les conspiracions*, publicat el gener de 1922 i que aplega el

pensament nacionalista de Salvat: se'n ressegueix el context en què va ser escrit, tant el personal (l'estada al sanatori de La Fuenfria, a la serralada del Guadarrama) com el polític (el sempitern conflicte entre Catalunya i el centralisme espanyol). Gadea proposa que el poemari és la resposta de Salvat a la mitificació que els escriptors de la Generació del 98 havien fet de Castella com a emblema de la Península i que, posteriorment, va corroborar José Ortega y Gasset, les obres del qual va llegir el poeta durant els mesos que va ser al sanatori.

El següent aplec, *La gesta dels estels*, redactat en bona part als balnearis de la Cerdanya i el Vernet, i editat la tardor de 1922, presenta trets similars a *L'irradiador del port i les gavines*, com l'heterogeneïtat; però també significa l'adopció definitiva per part de Salvat del neopopularisme, tot i que encara s'hi detecten algunes llicències avantguardistes. Gadea fa evident com gairebé la meitat dels poemes tracten sobre l'amor en el seu vessant, a diferència d'altres poetes coetanis (Garcés, Carner...), més sensual i eròtic. Aquesta temàtica es destria en dues línies complementàries: una primera, la creació d'uns mites personals que no projecten fets reals ni episodis biogràfics («El berenar a les roques») i una segona, la més receixida, propera a les fonts del cançonero, en què disminueix el protagonisme masculí mentre que la noia, objecte d'un joc de cortesia, amaga la seva identitat amb el mot «amiga» («L'enamorat li deia»). Gadea també rastreja els precedents de «Si jo em llevava de bon dematí» i «Quan de bon dematí», que segueixen l'estela d'Anselm Turmeda i Pere Serafi; o ens ofereix comentaris de poemes poc coneguts com «La mort del just», en què detecta la petja de Maragall. La cerca atenta que es fa de l'epistolari revela com Salvat, al llarg de 1922, s'havia plantejat un doble projecte poètic: un aplec amb temes diversos, *La gesta dels estels*; i un breuari cenyit, exclusivament, a l'amor, *El poema de la rosa als llavis*, que, per a molts dels estudiosos, entre els quals Gadea, suposa la plenitud poètica salvatiana; «el poemari no té precedents, inaugura una via. Obre la poesia a la via de l'experiència, dona veu als sentits» (p. 158). La lectura que en proposa parteix de les cinc seccions aplegades amb el nom de «Les imatges», que exposen les diverses fases de l'experiència amorosa. Quant a poemes concrets, destaquem l'anàlisi del calligrama «Jaculàtoria»: Salvat se serveix d'expressions litúrgiques però amb una intencionalitat amorosa per a construir-lo i hi dibuixa un escapulari; Gadea, per tant, desfà un equivoc sobre la imatge que s'hi representa, ja que, durant força anys, especialment en l'àmbit de la secundària, es va considerar que es tractava d'una balança. El darrer volum de poesia, *Ossa menor*, va ser publicat pòstumament el 1925 i encara planteja nombrosos interrogants que Gadea comparteix amb el lector: per exemple, qui el va aplegar o si conté els darrers poemes redactats per l'autor o es tracta d'un recull de poemes dispersos, escrits amb anterioritat. Sobre aquestes dues qüestions raportem, sense voluntat de tancar el debat, les poc conegudes afirmacions d'Agustí Esclasans al volum *La meua vida (1920-1945)* (Barcelona: Selecta, 1957, p. 327): «Amb signes, i amb un so de veu opac, ficà [Salvat] la mà sota el coixí i m'ensenyà el petit manuscrit (un dietari de butxaca) en el qual anava escrivint les curtes poesies de la que havia d'ésser la seva obra pòstuma, *Ossa menor*. Un moment que López-Picó s'havia girat d'esquena i parlava amb la seva muller, Salvat, l'estimadíssim, inoblidable Salvat, em pregà ràpidament, amb les llàgrimes als ulls, que fos jo qui tingués cura de salvar-lo i publicar-lo. Li vaig dir que sí, com mogut, i ell, amb un somriure trist, amagà novament el manuscrit sota el coixí. Poques hores després, ja era mort. Joan Merli s'encarregà de l'edició, i jo vaig ordenar el curt manuscrit, que havia estat compost a l'atzar de la inspiració i sense cap mena d'ordre.» Si els fets van anar de la manera que ho explica Esclasans és, tanmateix, una altra qüestió.

La tercera, i última part, la més breu, és «un esbós de recepció del poeta fins als anys setanta» (p. 170). Gadea hi efectua una sèrie de talls diacrònics que permeten valorar el paper que ha atorgat a Salvat la crítica literària en el decurs de les dècades. La recepció s'inicia, en vida de l'autor, amb la seva inclusió a la sèrie «Els poetes d'ara» el 1923 amb un pròleg de Josep M. Junoy que menysté el vessant avantguardista de Salvat. Tanmateix, la mort prematura del poeta, l'agost de 1924, va accelerar el debat sobre el valor de la seva obra i l'espai que li corresponia en la literatura catalana. Pocs mesos després, el març de 1925, J. V. Foix el qualificava de «fals avantguardista» en oposició a Maragall, «un escriptor d'avantguarda» (potser hagués estat bé explicar, sintèticament, aquesta afirmació, que pot confondre el lector). Un any en què les pàgines de la *Revista de Poesia*, el número de setembre-octubre, recollien el primer

homenatge col·lectiu al poeta amb motiu de la publicació d'*Ossa menor*. Els textos crítics de Tomàs Garcés i Joan Teixidor, així com l'antologia que li va dedicar Josep Janés i Olivé en plena Guerra d'Espanya, completen la recepció de Salvat abans de l'adveniment del franquisme. A partir de 1939, Salvat esdevé un poeta més mitificat que estudiat i llegit, fins que, a inicis dels anys seixanta, la substitució del postsimbolisme pel realisme social o històric va contribuir a revalorar la figura de Salvat: pensem en l'edició de les *Poesies* el 1962 encapçalada per dos estudis crítics, molt diferents quant a intencions, de Tomàs Garcés i Joan Fuster. I ho referma l'aparició, l'any següent, de *Poesia catalana del segle xx*, de Josep M. Castellet i Joaquim Molas, en què la figura de Salvat és tractada com la d'un poeta que es va revoltar contra la cultura burgesa. Uns apunts sobre les musicacions i els espectacles teatrals a partir de textos salvatians i sobre alguns treballs acadèmics (com el de Jordi Marrugat al volum VI de la recent *Història de la literatura catalana*) completen el panorama. El llibre es tanca amb una útil i extensa bibliografia que llista tant les obres del poeta com els estudis de què ha estat objecte.

La monografia de Gadea, a més, incorpora nombroses il·lustracions que no es limiten a acompanyar el discurs sinó que hi dialoguen. I no són únicament les fotografies conegudes sobre Salvat, i que s'han reproduït nombroses vegades, sinó que n'hi ha d'inèdites que ha cedit la família a l'editorial per a l'ocasió: a les p. 27 i 28, infant i adolescent; a les p. 68-69, amb la seva muller, Carme Eleuterio; a les p. 116-117, amb el seu germà Miquel. També, amb bon criteri, el text es complementa amb imatges de la Barcelona d'inicis de segle (el port, les Galeries Laietanes...) i, a la segona part, amb nombroses reproduccions, a tot color, de les cobertes i els dibuixos de les edicions primigènies, així com d'alguns dels poemes visuals més coneguts del poeta. I, fins i tot, i aquesta és la cirereta del pastís, el llibre conté tres lletres que Salvat va adreçar a Carme Eleuterio des dels sanatoris dels Pirineus i que no van ser recollides per Amadeu Soberanas a l'epistolari.

En definitiva, ens trobem davant d'un suggestiu assaig escrit amb senzillesa, sense excessos retòrics, en què Gadea ha sabut conjuminar el didacticisme —els nombrosos exemples i comentaris crítics i la rigorosa selecció de textos ho avalen— amb la solidesa d'una anàlisi, que va més enllà de la simple acumulació de fets i dades. No hi ha dubte que si Gadea ens volia oferir una guia de referència per endinsar-nos en la vida i l'obra de Salvat, se n'ha sortit amb escreix. Ara el que cal és que el llibre tingui el predicament que es mereix i que els seus lectors s'apropin a la figura del poeta barceloní. I que el llegeixin.

Josep CAMPS I ARBÓS  
Universitat Oberta de Catalunya

GARGALLO, José Enrique (2024): *El habla de Puebla de Arenoso*. Castelló: Diputació de Castelló / Universitat Jaume I, 251 p.

El savi i erudit doctor José Enrique Gargallo, catedràtic de Filologia Romànica de la Universitat de Barcelona, publica ara un magnífic treball, que li serví de tesi de llicenciatura en 1982, val a dir que molt ampli i millorat, com correspon als coneixements que Gargallo ha anat acumulant a través dels anys d'experiència docent i investigadora. Així que el resultat final no pot ser millor.

Es tracta d'una monografia dialectal que viatja pels aspectes fonètics, morfosintàctics i lèxics bàsicament del parlar de Puebla de Arenoso, el seu poble natal, amb una bella introducció i unes bones i ben afaïxonades conclusions. Tot aquest «viatge dialectal» s'obre amb un pròleg de Joan Veny, el gran mestre de moltes generacions d'investigadors. El llibre clou amb un índex de formes esmentades, unes referències bibliogràfiques i un mapa de la zona geogràfica, que serveix d'apèndix.

L'apartat de fonètica ocupa les pàgines de la 27 a la 40, i Gargallo ens presenta aquest aspecte del parlar de Puebla de Arenoso començant per la visió diacrònica d'alguns fets fonètics del vocalisme tònic, com ara la regla de diftongació espontània de la *ē* llatina en *ie*, com en castellà, que el parlar del seu poble també segueix, i la posterior reducció a *i*, a diferència de l'aragonès, que la manté, amb exemples de noms